

UDK 811.163.6'373"15"

Kozma Ahačič

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša

kozma.ahacic@zrc-sazu.si

RAZVOJ SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA V 16. STOLETJU V ŠTEVILKAH

Prispevek s pomočjo treh podatkovnih zbirk opisuje tiste številčne značilnosti del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, ki imajo lahko pomembnejši vpliv na raziskave slovenskega knjižnega jezika v 16. stoletju: število znakov v posamezni knjigi, število besed v posamezni knjigi, število različnih besed (»potencialnih iztočnic«) v posamezni knjigi in število novih besed, ki jih je glede na predhodne vpeljala posamezna knjiga. Primerjava razmerij med navedenimi podatki omogoča objektivni pogled na oblikovanje slovenskega knjižnega jezika v 16. stoletju in opozarja na doslej premalo opažena dejstva.

Ključne besede: Primož Trubar, Jurij Dalmatin, Sebastijan Krelj, zgodovina jezika, novo besedje

This article uses three databases to describe quantitative features of works by sixteenth-century Slovenian Protestant writers that may have a major impact on studies of sixteenth-century standard Slovenian: the number of characters in an individual book, the number of different words (potential headwords) in an individual book, and the number of new words a book introduces. A comparison of the ratios between these data provides an objective perspective on the formation of sixteenth-century standard Slovenian, drawing attention to facts that have to date been insufficiently observed.

Keywords: Primož Trubar, Jurij Dalmatin, Sebastijan Krelj, history of language, new words

1 Izhodišča raziskave

1.1 Priprava zgodovinskega *Slovarja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*¹ je omogočila oblikovanje treh podatkovnih zbirk, ki bodo v prihodnosti zelo uporaben vir za raziskovanje razvoja slovenskega knjižnega jezika na vseh ravneh. Prvi dve zbirki, *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (Merše idr. 2014) in *Korpus 16: Korpus besedil slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (Ahačič idr. 2019) sta že objavljeni in dostopni na portalih Fran.si in CLARIN.si. Tretja, slovarska se še izdeluje (končan je celotni del A–D in z njim povezana gesla drugih črk), a bo sprotno dostopna še pred izdelavo celote.

---

¹ Prispevek je pripravljen ob minuli 70-letnici moje sodelavke Majde Merše, dolgoletne vodje Sekcije za zgodovino slovenskega jezika na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, brez katere gradiva za to raziskavo ne bi bilo, in ob prihajajoči 80-letnici moje profesorice Ade Vidovič Muha, FF UL, ki je med drugim pisala o vzpostavljanju slovenskega knjižnega jezika v 16. stoletju z vidika njegove narodotvorne vloge (Vidovič Muha 2009) in o tvorbi novih besed v besedilih 16. stoletja. Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARRS.

Na podlagi podatkov iz omenjenih treh zbirk ter z njihovim kombiniranjem bomo v prispevku skušali številčno ovrednotiti in opazovati pomen posameznih knjig slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja za slovenski knjižni jezik 16. stoletja kot celoto. Pokazati bomo skušali, kako lahko realni podatki, ki doslej še niso bili na voljo, dodatno osvetlijo nekatere temeljne tokove v razvoju slovenskega knjižnega jezika. To je za raziskave v slovenskem prostoru temeljnega pomena, saj je videti, da so trenutno najbolj razisk(ov)ana predvsem tista dela, ki so zanimiva zlasti z vidika zgodovine slovenske književnosti ali kulturne zgodovine.²

1.2 Številčno raziskovanje zgodovine jezika ima seveda tudi svoje pomanjkljivosti, saj so neustrezno interpretirani podatki lahko zavajajoči. V raziskavi, ki sledi, se je pokazalo, da številčni podatki predvsem opozarjajo na problematiko, ki jo je treba nato reševati z natančnejšimi pregledi, predvsem pa z dobrim poznavanjem različnih okoliščin.

Podatki iz treh podatkovnih zbirk (predvsem iz *Besedja* in *Slovarja*) so že sami po sebi interpretacija. To je najotipljiveje razvidno iz dejstva, da termin »iztočnica« v podatkovni bazi *Besedja* ne ustreza povsem terminu »iztočnica« v podatkovni bazi *Slovarja*: v *Besedju* so na primer izrazi *britbar*, *britvar* in *britfar* obravnavani pod ločenimi geselskimi iztočnicami, v *Slovarju* pa pod enotno geselsko iztočnico *britvar*, saj gre v vseh primerih zgolj za različen glasovni razvoj iste besede. Medtem ko je rešitev iz *Slovarja* primernejša za slovarsko obravnavo, nam rešitev iz *Besedja* ponuja priročnejše podatke za opazovanje razvoja jezika v času njegovega najzgodnejšega oblikovanja v knjižni jezik.

Pri interpretaciji rezultatov je treba upoštevati tudi, da so homonimne geselske iztočnice, nastale s prehodom v drugo besedno vrsto, obravnavane kot ločene samostojne iztočnice. Kadar govorimo o geselski iztočnici, zato v nadaljevanju uporabljamo izraz »potencialna iztočnica«, izhodiščni podatek zanjo pa je podatek v *Besedju*. Kot »potencialne iztočnice« niso upoštevana lastna imena, ki ne izkazujejo občnoimenske rabe, tujejezični citati in številčne/črkovne oznake, upoštevani pa so leksemi, ki so v *Registru* DB 1584 ter v slovarjih (MD 1592, MTh 1603) označeni kot narečni.³

1.3 Podobno zavajajoč je lahko podatek o številu znakov ter besed v posameznem delu. Zaradi velikega števila različnih elementov na povprečni strani protestantske knjige (glava, noga, številčenje, opombe) se je kot objektivnejši podatek izkazal podatek o številu znakov brez presledkov.

Prav tako se je bilo treba odločiti, kaj bo pomenil izraz »beseda«: neupoštevanje različnih elementov, kot so kustode, oznake strani, oznake poglavij v glavi ipd., je dalo manj objektivne rezultate, zato smo se odločili, da kot »besedo« upoštevamo vse, kar

² Prim. npr. pregled raziskav v Narat (2009), Merše (2009), Legan Ravnikar (2009) in Ahačič (2009).

³ Prim. Merše idr. 2014 [=2011]: 8–9.

je med dvema presledkoma. To seveda pomeni, da imajo knjige, ki so številčene, že v izhodišču nekoliko več besed kot knjige, ki niso številčene.⁴

Treba se je bilo odločiti tudi, kako obravnavati slovarja (MD 1592, MTh 1603) in slovnico (BH 1584) kot večjezična dela. Kot najustrezneje se je izkazalo, da jih iz primerjalnega pregleda knjig glede na skupno število znakov izločimo, saj nobena vrsta številčnega podatka ni bila uporabna za primerjavo z drugimi knjigami. Ta podatek nato lahko nadomestimo s primerjavo števila vseh potencialnih iztočnic in povsem novih potencialnih iztočnic v teh delih.

2 Obseg glede na znake brez presledkov in število besed

2.1 Po obsegu glede na znake brez presledkov⁵ celotni nabor slovenskih besedil v 16. stoletju brez večjezičnih slovarjev (MD 1592, MTh 1603), v latinščini pisane slovnice (BH 1584) ter letakov (BTa 1580 in poskusni odtis DBo 1580) obsega 16.145.852 znakov brez presledkov. Več kot polovico vseh besedil tako tvorijo tri največja: DB 1584 (4.822.131), TPo 1595 (2.484.177) in JPo 1578 (1.229.037), v nabor »velikih besedil« pa lahko uvrstimo še TT 1581–82 (999.517), DB 1578 (741.008) in TT 1557 (589.746). Logična meja med temi in preostalimi knjigami je še jasneje razvidna, če obseg glede na znake brez presledkov kombiniramo s podatki o obsegu glede na število besed:⁶ razlika med TT 1557 in naslednjim najobsežnejšim delom (TO 1564) je namreč na ravni števila besed očitnejša.⁷

Vrstni red glede na razmerje med številom znakov s presledki in številom vseh besed se tudi vsebinsko potrjuje kot pomemben podatek pri opazovanju jezika: gre za besedila, ki izstopajo tudi pri vsebinski obdelavi na ravni geselskih sestavkov za *Slovar*, kakor je razvidno iz podatkovne zbirke. Številčnost ima namreč ne glede na kvaliteto svoj nespregledljivi jezikovni vpliv. Še enkrat pa opozarjamo, da ti podatki niso relevantni za slovarja Hieronima Megiserja in slovnico Adama Bohoriča.

Knjiga	Število znakov brez presledkov	Število besed (enot med presledki)
DB 1584	4.822.131	978.832
TPo 1595	2.484.177	508.052

⁴ Primer je DPa 1576, ki ima malo oznak zunaj jedrnega besedila in je zato tudi prvo besedilo, kjer se vrstni red na podlagi števila znakov brez presledkov ne ujema z vrstnim redom po številu besed (prim. graf 1).

⁵ Vir za določanje števila znakov brez presledkov je bila podatkovna zbirka *Korpus 16*. V štetje seveda niso bile vključene oznake elementov v zbirki v jeziku xml.

⁶ Vir za določanje števila besed je bila podatkovna zbirka *Korpus 16*. Datoteke xml smo pred štetjem pretvorili v običajne tekstovne datoteke, kot enoto pa upoštevali znake med dvema presledkoma.

⁷ TT 1557: število znakov brez presledkov 589.746, število besed 185.946; TO 1564: število znakov brez presledkov 480.538, število besed 97.829. Odstopanja, ki pričajo o bogatejši zunanji opremljenosti besedil, so se tu pokazala kot relevantna.

JPo 1578	1.229.037	240.425
TT 1581–82	999.517	218.533
DB 1578	741.008	150.749
TT 1557	589.746	185.946
TO 1564	480.538	97.829
TT 1577	470.008	96.799
TR 1558	421.136	85.876
TC 1575	400.671	81.400
KPo 1567	360.765	73.188
TPs 1566	342.167	71.418
TAr 1562	256.057	51.334
TL 1561	193.787	40.569
TL 1567	190.109	38.625
TkM 1579	165.986	32.347
TfC 1595	160.429	32.962
TfM 1595	145.383	28.689
DM 1584	143.355	28.208
DJ 1575	132.911	27.942
DC 1584	127.686	26.375
TT 1560	121.756	25.163
DPa 1576	120.537	25.828
TC 1550	118.815	25.437
TE 1555	116.800	25.363
ZK 1595	113.276	22.195
TtPre 1588	105.784	20.288
DC 1579	93.035	19.124
*P 1563	83.540	16.874
TC 1555	70.388	14.872
DPr 1580	68.031	13.442
TC 1574	60.768	12.422
KB 1566	44.496	8.641
DC 1580	38.412	7.557

DAG 1585	34.585	6.748
TC 1567	18.040	3.455
DC 1585	17.591	3.512
TP 1575	15.677	3.197
TA 1550	11.714	2.484
TP 1567	7.564	1.544
TPs 1567	6.878	1.393
TA 1555	6.773	1.574
TA 1566	5.554	1.201
TM 1555	5.548	1.128
TPs 1579	3.686	759
BTa 1580	neupoštevano	neupoštevano
DBu 1580	neupoštevano	neupoštevano
BH 1584	neupoštevano	neupoštevano
MD 1592	neupoštevano	neupoštevano
MTh 1603	neupoštevano	neupoštevano

Graf 1: Knjige slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja glede na število znakov brez presledkov in glede na število besed (enot med presledki)

Med največjimi besedili zagotovo ne presenečajo tista, ki so nastajala daljši čas z vmesnimi objavami. Vendar moramo ob tem poudariti, da Dalmatinov prevod celotne Biblije leta 1584 z vmesnimi objavami DJ 1575, DB 1578, DPr 1580, DBu 1580 prinaša cca. 3.875.000 znakov novega besedila, medtem ko JPo 1578 in TT 1581–82 znatneje izgubita svoj delež, ko jim odštejemo predhodne objave (KPo 1578 pri JPo 1578; TE 1555, TT 1557, TL 1561, TL 1567, TT 1567, TT 1577 pri TT 1581–82). V vseh treh primerih seveda tudi naknadni posegi v že obstoječe prevode niso zanemarljivi in so za spremljanje jezikovnega razvoja nadvse pomembni. Vendarle pa z vidika številčne vloge pri jezikovnem razvoju bistveno težo pridobita TT 1557 (zaradi zgodnje letnice) in TPo 1595 (kljub pozni letnici).

2.2 Med večjimi besedili, ki ne prinašajo predvsem prevodov svetopisemskih besedil, velja omeniti še TO 1564 (480.538), TR 1558 (421.136), TC 1575 (400.671) in KPo 1567 (360.765), med prevodi svetopisemskih besedil pa sta v tej skupini TT 1577 (470.008) in TPs 1566 (342.167). Sem bi sodila tudi slovnica (BH 1584) in Megiserjev tezaver (MTh 1603), če bi upoštevali njuno celotno večjezično besedilo.

2.3 Večavtorske pesmarice so razvrščene povsem predvidljivo:⁸ TfC 1595 (160.429), DC 1584 (127.686), DC 1579 (93.035), TC 1574 (60.768), TP 1575 (posebna večavtorska objava, 11.714) in (zelo poškodovana) TPs 1567 (6.878). Po obsegu odstopa od predvidljivega razvojnega loka samo neavtorizirana pesmarica, Juričičeva/Klombnerjeva *P 1563 (83.540), v katere pesmi je bilo kasneje opravljenih precej zelo potrebnih uredniških posegov, tudi črtanj.

2.4 Brez pesmaric je sicer razmerje med objavami Primoža Trubarja in Jurija Dalmatina 7.314.551 : 6.118.561, kar je presenetljivo izenačeno (zlasti, če upoštevamo, da je bila TPo 1595 izdana posthumno), močno zadaj jima sledi Jurij Juričič (1.229.037).

3 Potencialne iztočnice v primerjavi z vsemi besedami po knjigah

3.1 Odstotek posameznih potencialnih iztočnic⁹ (kazalke niso upoštevane) je praviloma v čistem obratnem sorazmerju s številom vseh besed v knjigi, zato so odstopanja v številu različnih besed glede na zapovrstje po številu vseh besed v posamezni knjigi pomemben jezikovni podatek. Izračun odstotkov potencialnih iztočnic glede na število vseh besed v knjigi močno izpostavi Juričičev in Kreljev prevod postile (KPo 1567, JPo 1578), nekoliko manj molitvenik Janža Tulščaka (TkM 1579), nespregledljivo pa tudi prvi dve Dalmatinovi prevodni objavi (DJ 1575, DB 1578). Medtem ko gre pri Juriju Juričiču in Sebastijanu Krelju za (zavesten) jezikovni odklon (o čemer več v nadaljevanju), je večjo besedno pestrost v ostalih treh primerih povzročil manj poenoten in zato številčno pestrejši jezik.

Knjiga	Število potencialnih iztočnic v knjigi	Odstotek potencialnih iztočnic glede na število vseh besed v knjigi	Število vseh besed (enot med presledki) v knjigi
DB 1584	11.275	1,15	978.832
JPo 1578	7.339	3,05	240.425
TPo 1595	7.322	1,44	508.052
TT 1581–82	5.701	2,61	218.533
TT 1557	5.414	2,91	185.946
MTh 1603	5.207	ni podatka	ni podatka
MD 1592	4.876	ni podatka	ni podatka
DB 1578	4.638	3,08	150.749

⁸ Upoštevati moramo, da vse niso ohranjene v celoti in da so se vsebinsko prekrivale in hkrati dopolnjevale.

⁹ Vir za določanje števila potencialnih iztočnic je bila podatkovna zbirka *Besedja*, iskanje pa je bilo opravljeno prek portala Fran.si z logičnima operatorjema AND ter NOT.

KPo 1567	4.347	5,94	73.188
TT 1577	3.760	3,88	96.799
TC 1575	3.457	4,25	81.400
TPs 1566	3.391	4,75	71.418
TR 1558	3.346	3,90	85.876
TO 1564	3.335	3,41	97.829
TkM 1579	2.677	8,28	32.347
TAr 1562	2.668	5,20	51.334
DJ 1575	2.667	9,54	27.942
TfC 1595	2.631	7,98	32.962
TL 1567	2.503	6,48	38.625
TL 1561	2.447	6,03	40.569
ZK 1595	2.288	10,31	22.195
DC 1584	2.287	8,67	26.375
DPa 1576	2.052	7,94	25.828
*P 1563	2.049	12,14	16.874
BH 1584	2.048	ni podatka	ni podatka
TE 1555	2.046	8,07	25.363
TtPre 1588	2.004	9,88	20.288
DC 1579	2.003	10,47	19.124
DM 1584	1.955	6,93	28.208
TfM 1595	1.949	6,79	28.689
DPr 1580	1.809	13,46	13.442
TT 1560	1.805	7,17	25.163
TC 1550	1.675	6,58	25.437
TC 1574	1.513	12,18	12.422
TC 1555	1.487	10,00	14.872
KB 1566	1.403	16,24	8.641
DC 1580	1.074	14,21	7.557
DAg 1585	989	14,66	6.748
DC 1585	872	24,83	3.512

TP 1575	802	25,09	3.197
TA 1550	686	27,62	2.484
TA 1555	528	33,55	1.574
TP 1567	433	28,04	1.544
TPs 1567	417	29,94	1.393
TC 1567	416	12,04	3.455
TM 1555	394	34,93	1.128
TA 1566	365	30,39	1.201
TPs 1579	313	41,24	759

Graf 2: Knjige slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja glede na razmerje med številom potencialnih iztočnic in številom vseh besed (enot med presledki) v posamezni knjigi

3.2 Glede na povedano postane razumljivejši tudi podatek o številu potencialnih iztočnic v posameznih knjigah, saj se v primerjavi z razvrstitvijo po številu znakov/besed po DB 1584 (11.275) na drugem in tretjem mestu zamenjata JPo 1578 (7.339) in TPo 1595 (7.322). Glede na večjezično naravo del lahko šele v tem razdelku relevantno umestimo tudi oba Megiserjeva slovarja in Bohoričevo slovnico. Iz grafa 2 je razvidno, da se vrstni red ostalih »najpomembnejših« del nekoliko spremeni. Sledijo namreč TT 1581–82 (5.701), MTh 1603 (5.207), TT 1557 (5.028), MD 1592 (4.876), DB 1578 (4.638) in KPo 1567 (4.638).

4 Pritok novega besedja v slovenski knjižni jezik 16. stoletja

4.1 Skupaj lahko na ravni potencialnih iztočnic v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja spremljamo 22.184 različnih leksemov. Glede na odstotek novega besedja v posamezni knjigi¹⁰ glede na potencialne iztočnice v posamezni knjigi je Trubarjev Katekizem (TC 1550) kot prva slovenska knjiga seveda na nespornem prvem mestu. Sledijo TE 1555 (46,58 %), TT 1557 (45,01 %), TA 1550 (37,46 %) in TC 1555 (31,88 %), kar se ujema s predpostavko o pomenu prvih knjig za vzpostavitev slovenskega knjižnega jezika, jo pa dopolnjuje z zanimivim podatkom o vrstnem redu.

¹⁰ Vir za določanje novega besedja je bila podatkovna zbirka *Besedja*, iskanje pa je bilo opravljeno prek portala Fran.si z logičnima operatorjema AND ter NOT, primer: "TtPre 1588" NOT "DC 1585" NOT "Dag 1585" NOT "BH 1584" NOT "DM 1584" NOT "DC 1584" NOT "DB 1584" NOT "TT 1581-82" NOT "DC 1580" NOT "DPr 1580" NOT "DBu 1580" NOT "BTa 1580" NOT "DC 1579" NOT "TPs 1579" NOT "Tkm 1579" NOT "DB 1578" NOT "JPo 1578" NOT "TT 1577" NOT "DJ 1575" NOT "TC 1575" NOT "TP 1575" NOT "TC 1574" NOT "KPo 1567" NOT "TPs 1567" NOT "TP 1567" NOT "TL 1567" NOT "TC 1567" NOT "KB 1566" NOT "TA 1566" NOT "TPs 1566" NOT "TO 1564" NOT "P 1563" NOT "TAf 1562" NOT "TL 1561" NOT "TT 1560" NOT "TR 1558" NOT "TKo 1557" NOT "TT 1557" NOT "TM 1555" NOT "TA 1555" NOT "TE 1555" NOT "TC 1550" NOT "TA 1550" NOT "TC 1555" NOT "gl".

4.2 Po vzpostavitvi Trubarjevega knjižnega jezika lahko na ravni novega besedja opazimo še štiri jezikovne tokove, ki so bistveni tudi za opazovanje splošne zgodovine slovenskega jezika v 16. stoletju:

1. zastranitve: Kreljev in Juričičev jezik (KP 1567: 27,35 %; JPo 1578: 28,16 % – opazen pritek novega besedja kot poskus vzpostavitve knjižnega jezika na drugi narečni osnovi pri Krelju ter kot posledica vplivov hrvaščine pri Juričiču); jezik »Juričičeve«/»Klombnerjeve« pesmarice (*P 1563: 18,64 %);
2. uveljavljanje Dalmatinovega jezika (DB 1578: 22,14 %; DB 1584: 27,13 % – pritek novega besedja na podlagi novih vsebinskih področij);
3. slovarja in slovnica kot neverska besedila (MD 1592: 19,81 %;¹¹ BH 1584: 17,24 – pritek besedja s področja vsakdanjega življenja);
4. pomen večjih del (obseg dela večja možnost za večjo vsebinsko raznovrstost, s tem pa tudi za novo besedje).

Pomen večjih del nam še dodatno osvetlijo stvarne številke o novem besedju glede na posamezno knjigo (prvih osem: DB 1584: 3.059, TT 1557: 2.437, JPo 1578: 2.067, TC 1550: 1.675, TPo 1595: 1.303, KPo 1567: 1.189, DB 1578: 1.027, MD 1592: 966), seveda pa ta pomen ni absoluten (TT 1581–82 je po številu novega besedja razmeroma nizko: 131 [2,30 %], saj je bila večina besedila predhodno že objavljena, popravki pa niso posegali na besedno raven v smeri iskanja novosti, ampak predvsem v smeri enotnega jezika).¹²

Knjiga	Novo besedje	Odstotek novega besedja glede na potencialne iztočnice v knjigi	Število potencialnih iztočnic v knjigi
TC 1550	1.675	100,00	1.675
TA 1550	257	37,46	686
TC 1555	474	31,88	1.487
TE 1555	953	46,58	2.046
TA 1555	18	3,41	528
TM 1555	27	6,85	394
TT 1557	2.437	45,01	5.414
TR 1558	619	18,50	3.346
TT 1560	173	9,58	1.805
TL 1561	334	13,65	2.447
TAr 1562	387	14,51	2.668

¹¹ Prim. Merše 2014: 42–66.

¹² Prim. Merše 1990: 163–179.

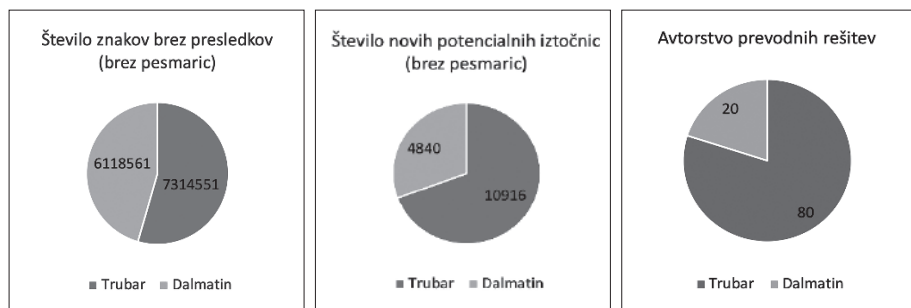
*P 1563	382	18,64	2.049
TO 1564	485	14,54	3.335
TPs 1566	602	17,75	3.391
TA 1566	15	4,11	365
KB 1566	236	16,82	1.403
TC 1567	1	0,24	416
TL 1567	236	9,43	2.503
TP 1567	6	1,39	433
TPs 1567	8	1,92	417
KPo 1567	1.189	27,35	4.347
TC 1574	66	4,36	1.513
TP 1575	30	3,74	802
TC 1575	358	10,36	3.457
DJ 1575	415	15,56	2.667
DPa 1576	119	5,80	2.052
TT 1577	420	11,17	3.760
JPo 1578	2.067	28,16	7.339
DB 1578	1.027	22,14	4.638
TkM 1579	210	7,84	2.677
TPs 1579	5	1,60	313
DC 1579	13	0,65	2.003
BTa 1580	1	1,30	77
DBu 1580	0	0,00	243
DPr 1580	112	6,19	1.809
DC 1580	9	0,84	1.074
TT 1581–82	131	2,30	5.701
DB 1584	3.059	27,13	11.275
DC 1584	36	1,57	2.287
DM 1584	55	2,81	1.955
BH 1584	353	17,24	2.048
DAg 1585	9	0,91	989

DC 1585	35	4,01	872
TtPre 1588	59	2,94	2.004
MD 1592	966	19,81	4.876
TPo 1595	1.303	17,80	7.322
TfM 1595	2	0,10	1.949
TfC 1595	20	0,76	2.631
ZK 1595	105	4,59	2.288
MTh 1603	685	13,16	5.207

Graf 3: Knjige slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja glede na razmerje med novim besedjem in številom potencialnih iztočnic v posamezni knjigi (kronološko)

5 Razmerja v pritoku novega besedja po avtorjih

5.1 Razmerje med novimi besedami, ki jih je uvedel Primož Trubar (10.916), in novimi besedami, ki jih je uvedel Jurij Dalmatin (4.840), ni presenetljivo. Čeprav je njuna produkcija po številu znakov brez presledkov skoraj izenačena, nam očitna razlika v številu besed, ki sta jih uvedla na novo, potrjuje rezultate že obstoječih raziskav: da se je Dalmatin pri besedju in drugih rešitvah v prevodnih besedilih skušal naslanjati na Trubarja, kjer mu je to njegov jezikovni čut le dopuščal. Primerjava med Dalmatinom in Trubarjem na ravni znakov brez presledkov, na ravni upoštevanja predhodnih prevajalskih rešitev (kjer je isto svetopisemsko besedilo pred Dalmatinom prevedel Trubar) in na ravni razmerja med novimi besedami nam poda odličen opis jezikovnega razmerja med obema avtorjema. Precej jasno je namreč razvidno, da je Dalmatin po eni strani sledil Trubarju, da pa mu je hkrati širitev vsebinskih področij omogočala tudi dopolnjevanje knjižnega jezika z novim besedjem.

Graf 4: Jezikovna razmerja med Primožem Trubarjem in Jurijem Dalmatinom

5.2 Vpliva novih besed, ki jih je uvedel Megiser v obeh slovarjih, na tem mestu ne moremo ocenjevati, ker nimamo dovolj podatkov za 17. in 18. stoletje, lahko pa navedemo natančen odstotek novih besed v obeh slovarjih: MD 1592 – 19,81 % in MTh 1603 – (dodatnih) 13,16 %; skupaj gre za 1651 novih besed.

5.3 Številčni podatki nam tako za Krelja kot za Juričiča pokažejo, da njune novosti niso naletele na odmev.¹³ Pri Juričiču odmeva ni našlo kar 1.543 od 2.067 novih besed, pri Krelju pa kar 987 od 1.425.¹⁴ Podoben rezultat nam da tudi vpogled v nove besede v Juričičevi/Klombnerjevi pesmarici (od 387 jih 71 ni imelo odmeva – kljub siceršnji tradiciji pesmaric, 32 pa se jih pojavi samo pri Juričiču, v Dalmatinovih registrih ali pri Megiserju).

Avtor	Novo besedje
P. Trubar	10.916
J. Dalmatin	4.840
J. Juričič	2.067
H. Megiser	1.651
S. Krelj	1.425
pesmarice	555
A. Bohorič	354
J. Tulščak	210
J. Znojilšek	105
M. Trošt	59
F. Trubar	2

Graf 5: Novo besedje po avtorjih

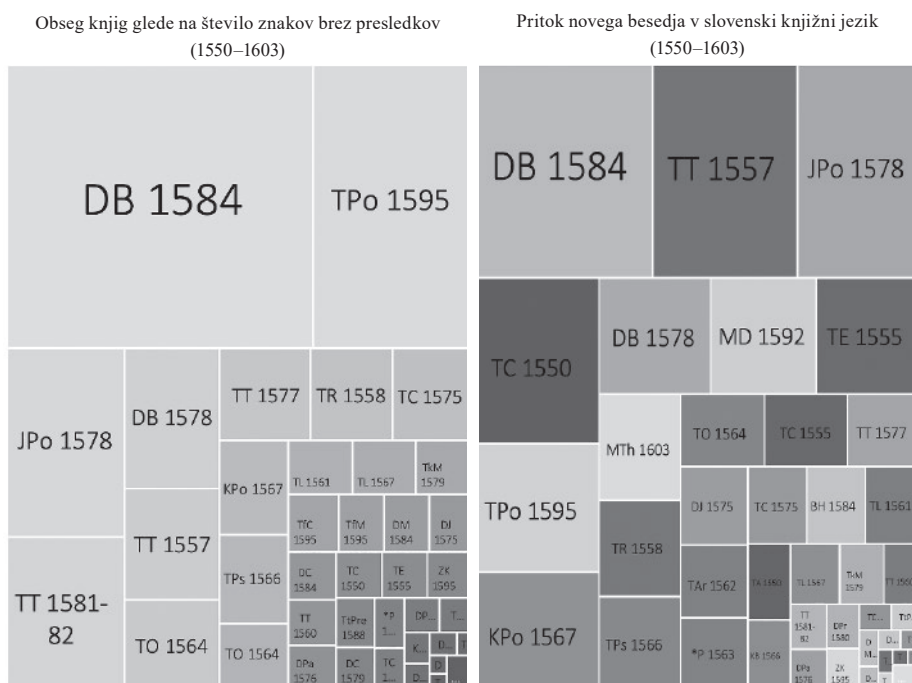
¹³ Na tem mestu se mi zdi potrebno ponovno opozoriti na tezo, da Krelj ni vplival na Bohoričev/Dalmatinov črkopis nič bolj kot kdo drug. Jezikovne odločitve niso vedno linearne (nasledniki ne nadgrajujejo vedno predhodnikov) in preveč dejstev (tudi neodmavnost Kreljevega jezika) govori o tem, da je šlo pri bohoričici za odločitve, ki je ne moremo neposredno povezati s Kreljevo jezikovno dejavnostjo, ampak z mnogo širšim premislekom. Slabo vplivnost Krelja lahko pripišemo med drugim tudi njegovemu precej očitnemu napadu na Trubarjevo delo (Ahačič 2007: 228–230).

¹⁴ Štetje odmevnosti novih Kreljevih besed smo morali po ureditvi zbirke (na podlagi iskanja po *Besedju* na portalu Fran.si z logičnimi operatorji ter v programih Oxygen in iLex) opraviti ročno, saj nekatere njegove besede prevzemajo kot (hrvaške) posebnosti Dalmatinova registra in Megiserjevi slovarji, na nekaj mestih tudi Bohorič, v prvi knjigi postile pa besede večinoma ohranja tudi Juričič. Gre za zaprti krog, ki ga je treba ločevati od siceršnje vplivnosti posameznih novih besed. Od 1.425 novih besed samo pri Krelju najdemo 490 besed, samo pri Juričiču jih je še nadaljnjih 389, pri Dalmatinu (predvsem oba registra), Megiserju in Bohoriču pa še 208. Primerjalno: TC 1575 kot vsebinsko podobno (in jezikovno zelo inovativno) Trubarjevo besedilo iz podobnega časa ima 358 novih besed, od katerih jih nima nadaljnje odmeva 120.

6 Sklep

Številčni vpogled v delo slovenskih protestantskih piscev lahko postavlja prihodnje raziskave razvoja slovenskega knjižnega jezika v nov okvir: zlasti nas lahko znova opozori, da dela, ki so najzanimivejša za zgodovino slovenske književnosti ter kulturno in splošno zgodovino, niso nujno tudi jezikovno najpomembnejša dela. Hkrati pa nam vpogled kaže tudi, kako pomembno za pravilno razumevanje številčnih podatkov je podrobnejše poznavanje pojavov in okoliščin, ki se navzven odražajo v posameznih številčnih podatkih.

Z vidika besedja lahko kot jezikovno najpomembnejša besedila 16. stoletja na podlagi številčnih podatkov razpoznamo naslednja besedila: DB 1584, TT 1581–82, TPo 1595, DB 1578 (vsebovano v DB 1584), TT 1557, TC 1550, TE 1555, TC 1555, MTh 1603, MD 1592, pesmarice kot ločeno enoto, kot večji zastranitvi pa še JPo 1578 in KPo 1567. Na jezik sta daleč najbolj vplivala Primož Trubar in Jurij Dalmatin.

Graf 6: Grafični prikaz razmerij med obsegom knjig glede na število znakov brez presledkov in glede na pritek novega besedja v slovenski knjižni jezik

VIRI

- TC 1550 = Trubar, Primož, 1550: *Catechismus*. Tübingen.
 TA 1550 = Trubar, Primož, 1550: *Abecearium vnd der klein Catechismus*. Tübingen.
 TA 1555 = Trubar, Primož, 1555: *ABECEDARIVM*. Tübingen.
 TC 1555 = Trubar, Primož, 1555: *CATECHISMVS*. Tübingen.
 TE 1555 = Trubar, Primož, 1555: *TA EVANGELI SVETIGA MATEVSHA*. Tübingen.
 TM 1555 = Trubar, Primož, 1555: *ENA MOLITOV TIH KERSZhenikou*. Tübingen.
 TT 1557 = Trubar, Primož, 1557: *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*. Tübingen.
 TKo 1557 = Trubar, Primož, 1557: *TA SLOVENSKI KOLENDAR*. Tübingen.
 TR 1558 = Trubar, Primož, 1558: *EN REGISHTER*. Tübingen.
 TT 1560 = Trubar, Primož, 1560: *TA DRVGI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*. Tübingen.
 TL 1561 = Trubar, Primož, 1561: *SVETIGA PAVLA TA DVA LISTY*. Tübingen.
 TR 1561 = Trubar, Primož, 1561: *Regifter vnd summarifcher Inhalt*. Tübingen.
 TAr 1562 = Trubar, Primož, 1562: *ARTICVLI OLI DEILI, TE PRAVE STARE VERE KERSZHANSKE*. Tübingen.
 *P 1563 = *ENE DVHOVNE PEISNI*, Tübingen, 1563.
 TO 1564 = Trubar, Primož, 1564: *CERKOVNA ORDNINGA*. Tübingen.
 TPs 1566 = Trubar, Primož, 1566: *Ta Celi Pfallter Davidou*. Tübingen.
 TA 1566 = Trubar, Primož, 1566: *ABECEDARIVM, OLI TABLIZA*. Tübingen.
 KB 1566 = Krelj, Sebastijan, 1566: *OTROZHIA BIBLIA*. Regensburg.
 TC 1567 = Trubar, Primož, 1567: *TA CELI CATEHISMVS*. Tübingen.
 TL 1567 = Trubar, Primož, 1567: *SVETIGA PAVLA LYSTVVI*. Tübingen.
 TP 1567 = Trubar, Primož, 1567: *ENA DVHOVSKA PEISSEN SVBPER TVRKE*. Tübingen.
 TPs 1567 = Trubar, Primož, 1567: *ENI PSALMI, TA CELI CATEhifmus*. Tübingen.
 KPo 1567 = Krelj, Sebastijan, 1567: *POSTILLA SLOVENSKA*. Regensburg.
 TC 1574 = Trubar, Primož, 1574: *TA CELI CATEHISMVS*. Tübingen.
 TP 1575 = Trubar, Primož, 1575: *Try Duhouske peifsni*. Tübingen.
 TC 1575 = Trubar, Primož, 1575: *CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA*. Tübingen.
 DJ 1575 = Dalmatin, Jurij, 1575: *JESVS SIRAH*. Ljubljana.
 DPa 1576 = Dalmatin, Jurij, 1576: *PASSION*. Ljubljana.
 TT 1577 = Trubar, Primož, 1577: *NOVIGA TESTAMENTA PVSLEDNI DEIL*. Tübingen.
 JPo 1578 = Juričič, Jurij, 1578: *POSTILLA*. Ljubljana.
 DB 1578 = Dalmatin, Jurij, 1578: *BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL*. Ljubljana.
 TkM 1579 = Tulščak, Janž, 1579: *Kerfzhanske LEIPE MOLITVE*. Ljubljana.
 TPs 1579 = Trubar, Primož, 1579: *TA PERVI PSALM SHNEGA TRIIEMI ISLAGAMI*. Tübingen.
 DC 1579 = Dalmatin, Jurij, 1579: *TA CELI CATEHISMVS*. Ljubljana.
 BTa 1580 = Bohorič Adam, 1580: *OTROZHIA TABLA*. Ljubljana.
 DBu 1580 = Dalmatin, Jurij, 1580: *PERVE BVQVE MOSESSOVE*. Ljubljana.
 DPr 1580 = Dalmatin, Jurij, 1580: *SALOMONOVE PRIPVVISTI*. Ljubljana.

- DC 1580 = Dalmatin, Jurij, 1580: *CATEHISMVS*. Ljubljana.
- TT 1581–82 = Trubar, Primož, 1581–82: *TA CELI NOVI TESTAMENT*. Tübingen.
- DB 1584 = Dalmatin, Jurij, 1584: *BIBLIA*. Wittenberg.
- DC 1584 = Dalmatin, Jurij, 1584: *TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALMI*. Wittenberg.
- DM 1584 = Dalmatin, Jurij, 1584: *KARSZANSKE LEPE MOLITVE*. Wittenberg.
- BH 1584 = Bohorič, Adam, 1584: *Arcticae horulae succifivae*. Wittenberg.
- DAG 1585 = Dalmatin, Jurij, 1585: *AGENDA*. Wittenberg.
- DC 1585 = Dalmatin, Jurij, 1585: *TA KRATKI WIRTEMBERSKI CATECHISMVS*. Wittenberg.
- TiPre 1588 = Trost, Matija, 1588: *ENA LEPA INV PRIDNA PREDIGA*. Tübingen.
- MD 1592 = Megiser, Hieronymus, 1592: *DICTIONARIVM QVATVOR LINGVARVM*. Graz.
- TPo 1595 = Trubar, Primož, 1595: *HISHNA POSTILLA*. Tübingen.
- TfM 1595 = Trubar, Felicijan, 1595: *LEPE KARSZHANSKE MOLITVE*. Tübingen.
- TfC 1595 = Trubar, Felicijan, 1595: *TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALMI*. Tübingen.
- ZK 1595 = Znojilšek, Janž, 1595: *KATECHISMVS DOCTORIA MARTina Luthra*. Tübingen.
- MTh 1603 = Megiser, Hieronymus, 1603: *Thefaurus Polyglottus*. Frankfurt.

LITERATURA

- Kozma AHAČIČ, 2009: Skladnja in retorični modeli v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. *Slavistična revija 57/Trubarjeva številka*. 93–104. Tudi na spletu.
- Alenka JELOVŠEK in Tomaž ERJAVEC, 2019: A corpus based study of 16th-century Slovene clitics and clitic-like elements. *Slovenski Jezik/Slovene Linguistic Studies* 12. 3–19. Tudi na spletu.
- Andreja LEGAN RAVNIKAR, 2009: Besedotvorna podoba slovenske knjižne leksike 16. stoletja s poudarkom na pridevniških tvorjenkah. *Slavistična revija 57/Trubarjeva številka*. 69–91. Tudi na spletu.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2009: 16. stoletje – čas vzpostavitve narodotvorne vloge jezika. *Slavistična revija 57/Trubarjeva številka*. 13–22. Tudi na spletu.
- Majda MERŠE, 1990: Jezikovne spremembe v Trubarjevih prevodih Nove Zaveze. *Razprave: Razred 2 / Classis 2, Razred za filološke in literarne vede / Philologia et litterae* 13. 163–179.
- Majda MERŠE, 2009: Oblikoslovje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. *Slavistična revija 57/Trubarjeva številka*. 47–68. Tudi na spletu.
- Majda MERŠE, 2014: Megiserjeva slovarja 1592 in 1603 v slovenski jezikoslovni zavesti ter prekrivnost slovenskega besedja v njih. *Stati inu obstatu: revija za vprašanja protestantizma* 19–20. 42–66, 428–429.
- Jožica NARAT, 2009: Slovenski knjižni jezik 16. stoletja v luči besedoslovnih raziskav. *Slavistična revija 57/Trubarjeva številka*. 105–138. Tudi na spletu.

PODATKOVNE ZBIRKE

Besedje gl. Merše idr. 2014.

Korpus 16 gl. Ahačič idr. 2019.

Kozma AHAČIČ, Andreja LEGAN RAVNIKAR, Majda MERŠE, Jožica NARAT, France NOVAK, 2014: *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, 2014. Na spletu.

Kozma AHAČIČ, Andreja LEGAN RAVNIKAR, Alenka JELOVŠEK (ur.), 2019: *Korpus 16: Korpus besedil slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, različica 1.0*. Ljubljana: Založba ZRC. Na spletu.

Kozma AHAČIČ, Metod ČEPAR, Alenka JELOVŠEK, Andreja LEGAN RAVNIKAR, Majda MERŠE, Jožica NARAT, France NOVAK, Francka PREMK, 2020: *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. Podatkovna zbirka v delu, neobjavljeno.

Slovar gl. Ahačič idr. 2020.

SUMMARY

In terms of the number of characters without spaces, the three longest works comprise more than half of all sixteenth-century standard Slovenian texts: DB 1584 (4,822,131), TPo 1595 (2,484,177), and JPo 1578 (1,229,037). In addition to these, TT 1581–82 (999,517), DB 1578 (741,008), and TT 1557 (589,746) can also be categorized as “major texts.” As a rule, the percentage of different words (potential headwords) in an individual book is inversely proportionate to the total number of words in the book, and any deviations from this norm indicate special linguistic features.

In terms of the number of potential headwords, DB 1584 (11,275) is the most extensive, followed by JPo 1578 (7,339), TPo 1595 (7,322), TT 1581–82 (5,701), MTh 1603 (5,207), TT 1557 (5,028), MD 1592 (4,876), DB 1578 (4,638), and KPo 1567 (4,638).

Potential headwords in sixteenth-century standard Slovenian comprise a total of 22,184 different lexemes.

In terms of the percentage of new words among potential headwords in an individual book, Trubar's *Catechismus* (TC 1550; 100%) is followed by TE 1555 (46.58%), TT 1557 (45.01%), TA 1550 (37.46%), and TC 1555 (31.88%). This agrees with the assumption about the importance of the first books for the establishment of standard Slovenian, and it supplements this with interesting information on their relative importance. In terms of the absolute value of new vocabulary, the following works can be highlighted: DB 1584 (3,059 new words), TT 1557 (2,437), JPo 1578 (2,067), TC 1550 (1,675), TPo 1595 (1,303), KPo 1567 (1,189), DB 1578 (1,027), and MD 1592 (966). The authors can be ranked in the following order in terms of the number of newly introduced words: Primož Trubar (10,916), Jurij Dalmatin (4,480), Juraj Juričič (2,067), Hieronymus Megiser (1,651), Sebastian Krelj (1,425), and others.

Based on these data, all major sixteenth-century Slovenian linguistic tendencies can be evaluated numerically: 1) Sebastian Krelj's and Juraj Juričič's language usage as deviations, 2) the manner in which Jurij Dalmatin's language became established, 3) the importance of non-religious texts, and 4) the importance of extensive texts.

In terms of the vocabulary used, the numerical data show that the following sixteenth-century texts are most important linguistically: DB 1584, TT 1581–82, TPo 1595, DB 1578 (contained in DB 1584), TT 1557, TC 1550, TE 1555, TC 1555, MTh 1603, MD 1592, hymnals as a separate unit, and JPo 1578 and KPo 1567 as two major deviations. Primož Trubar and Jurij Dalmatin had by far the greatest impact on the language.